

บทบาทของเสนาบดีตระกูลขุนนาค กับการแพทย์สมัยใหม่

>> รศ. วิชา คลายนาทร

>> สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์
(ดิศ ขุนนาค)

>> สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
(ทัต ขุนนาค)

>> สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหา
ศรีสุริยวงศ์
(ช่วง ขุนนาค)

หากย้อนรำลึกถึงอดีตของพื้นที่อันเป็นศูนย์กลาง
กิจกรรมหลากหลายของสังคมไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์
จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พื้นที่
ฝั่งธนบุรีบริเวณชุมชนอันเป็นนิवासถานของเสนาบดีตระกูล
ขุนนาค มีความโดดเด่นในด้านพัฒนาการทางสังคมอย่างต่อเนื่อง
โดยเป็นพัฒนาการที่เกิดจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง
ผู้คนในท้องถิ่น และเกิดจากความเหมาะสมของพื้นที่ซึ่งแม้ว่าจะ
อยู่นอกเขตตัวพระนครก็จริง แต่ก็มิได้ห่างไกลจากฝั่งพระนคร
เท่าใดนัก พัฒนาการที่น่าสนใจประการหนึ่งบนพื้นที่แห่งนี้คือ
พัฒนาการทางการแพทย์สมัยใหม่ที่อุบัติขึ้น ตั้งแต่รัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเริ่มขึ้นจากการที่
มิชชันนารีหรือผู้สอนศาสนาชาวอเมริกัน ที่ได้เข้ามาพำนักอยู่ที่

๒
378,543
2046๘
๒๕๕๓
๑.๒

บ้านเช่าที่ข้างวัดเกาะ (วัดสัมพันธวงศ์) แต่เจ้าของบ้านเกรงว่าการดำเนินงานของมิชชันนารีกลุ่มนี้ จะเป็นการสร้างความไม่พอใจแก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ไม่โปรดการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารี และเกรงว่าจะเป็นการปลุกปั่นชาวจีนในพื้นที่นั้นให้เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลไทย มิชชันนารีส่วนหนึ่งได้ย้ายมาพักกับนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าชาวอังกฤษซึ่งตั้งห้างค้าขายบริเวณ ภูเก็ต และต่อมามีมิชชันนารีกลุ่มนี้ได้ขอความกรุณาจากเจ้าพระยาพระคลัง (สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) ให้สร้างบ้านเช่าในพื้นที่บริเวณนิवासสถานของท่านเพื่อการอยู่อาศัยของพวกตน¹

>> นายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ เข้ามาเมืองไทยใน พ.ศ. 2378 ขณะนั้นมีอายุ 31 ปี

นับแต่นั้นมา สังคมไทยได้เรียนรู้พัฒนาการด้านการแพทย์ตะวันตกจากกลุ่มมิชชันนารีดังกล่าว เนื่องจากการที่คนอเมริกันในสมัยนั้นจะสามารถเป็นอาสาสมัครเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ได้จะต้องเข้ารับการศึกษาด้านการแพทย์เสียก่อน เพื่อใช้วิทยาด้านการแพทย์เป็นเครื่องมือให้นำผู้คนที่สนใจและเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาของตน การเผยแพร่วิทยาด้านการแพทย์และศาสนาของคณะมิชชันนารีมีผู้นำที่สำคัญคนหนึ่งคือ นายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ (Dr. Dan Beach Bradley) ท่านได้บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ในการเข้ามาอยู่ในประเทศสยาม และมีหลายตอนที่ได้อธิบายการดำเนินงานทางการแพทย์ของพวกตน ซึ่งเกี่ยวข้องกับเสนาบดีตระกูลสุนทร

>> เจ้าพระยาพระคลัง (สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) ปลุกเร้าให้มิชชันนารีเช่า 2 หลัง เป็นเรือนไม้ขนาดใหญ่ คิดค่าเช่าเดือนละ 65 บาท มุงกระเบื้องอย่างหลังคาวัด มีระเบียงรอบ ซึ่งหมอบรัดเลย์กล่าวว่า ทำแข็งแรงดี

¹ บรัดเลย์, ดี.บี. ประชุมพงศาวดารเล่มที่ 18 ภาคที่ 31 จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาในประเทศไทยสยาม, แปลโดยป่วน อินทวงศ์ (พระนคร: องค์การค้ำของตุรสุภา, 2508), หน้า 44.

สภาวะของโรคติดต่อที่เกิดขึ้นในพื้นที่

บันทึกของหมอบรัดเลย์กล่าวว่า ในวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2378 นายฮันเตอร์ พ่อค้าชาวยุโรปที่อยู่ในเมืองไทยได้มาหาหมอบรัดเลย์แต่เช้า บอกว่าพระยาศรีพิพัฒน์ (สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ) ได้มาเชิญท่านไปในพระนามของพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อให้ไปรักษา คนไข้และพวกเชลยซึ่งป่วยเป็นไข้ทรพิษและอหิวาตกโรค ท่านกล่าวว่าท่านเต็มใจไปรักษาโดยใน ชั้นแรกได้ไปยังบ้านของพระยาศรีพิพัฒน์ก่อน (คือบริเวณวัดพิชัยญาติในปัจจุบัน) ภายหลังน้องชายของพระยาศรีพิพัฒน์ได้นำไปยังที่คนเจ็บป่วยอาศัยอยู่ พร้อมกับอธิบายว่าหากหมอบรัดเลย์สามารถรักษาบุคคลเหล่านี้ให้หาย พระเจ้าแผ่นดินจึงจะให้เข้าไปรักษาเจ้านายชั้นสูงในวังต่อไป ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า พื้นที่แห่งนี้เป็นเสมือนสถานที่สำคัญในการทำการทดลองรักษาโรคอันเป็นภาวะร้ายแรงที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ในขณะนั้น

หมอบรัดเลย์ได้เขียนบรรยายว่า คนป่วยเหล่านั้นล้วนเป็นเชลยและทาส อยู่ในที่สกปรกชื้นแฉะในคลองบางหลวงไม่ไกลจากบ้านของพระยาศรีพิพัฒน์นัก หลังคาทำด้วยกระแฉง (ทำด้วยใบเตยหรือใบจากเย็บเป็นแผง) อาหารการกินไม่สะอาดและไม่มีคนรักษาพยาบาล คนไข้เหล่านั้นล้วนมีอาการเพียบไปตามๆ กัน ซึ่งหมดหนทางที่จะช่วยเหลือได้ แต่ท่านได้อธิบายให้น้องของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติฟังว่า จะต้องรักษาความสะอาดของอาหารการกินและที่อยู่อาศัย ซึ่งผู้ฟังเห็นจริงกับคำอธิบายนั้น หมอบรัดเลย์ได้กล่าวปลอบโยนคนไข้ต่างๆซึ่งได้แสดงอาการขอความช่วยเหลือ (เนื่องจากในขณะนั้นการสื่อสารภาษาไทยระหว่างหมอบรัดเลย์กับคนไข้คงเป็นไปอย่างยากลำบาก) แต่ท่านกล่าวว่าอาการของคนไข้เหล่านั้นหนักเพียบจนสุดความสามารถของท่าน²

>> สภาวะคนไข้ป่วยเป็นโรคอหิวาตกโรคและไข้ทรพิษที่อยู่อาศัยบริเวณคลองบางหลวง

>> นายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ ตรวจสอบสภาพคนไข้โรคติดต่อร้ายแรงของสังคมไทย ใน พ.ศ. 2378

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 30-32.

สภาวการณ์ของการแพร่ระบาดของโรคติดต่อร้ายแรงที่สังคมไทยประสบอยู่ในขณะนั้น ทำให้พวกมิชชันนารีอเมริกันร่วมกันหาทางป้องกันรักษาโดยทดลองปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษให้กับเด็กในพื้นที่แห่งนี้จนประสบความสำเร็จใน พ.ศ. 2383 ดั่งบันทึกของหมอบรัดเลย์ต่อไปนี้

“..... วันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2379 วันนี้เป็นวันแรกที่หมอบรัดเลย์ได้เริ่มปลูกฝีกันไข้ทรพิษ โดยวิธีฉีดหนองเชื้อเข้าไปในแขนของเด็กๆ ประมาณ 15 คน ถ้าหากว่าการปลูกฝีเป็นผลสำเร็จดีแล้ว จะเป็นประโยชน์แก่ชาวสยามซึ่งได้รับความเดือดร้อนจากการออกฝีดาษกันทุกๆ ปีมากที่สุดทีเดียว

หมอบรัดเลย์ไปหาเจ้าพระยาพระคลัง (สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) ทหารเรือเรื่องปลูกฝีกันไข้ทรพิษ เจ้าพระยาพระคลังเห็นชอบด้วย และกล่าวว่าเป็นการบุญอย่างยิ่ง จะหาบุญอย่างอื่นมาเปรียบเทียบได้โดยยาก ถ้าว่าหมอบรัดเลย์คิดการปลูกฝีเป็นผลสำเร็จ ท่านยินดีจะอนุญาตให้หมอบรัดเลย์เรียกเอาขวัญข้าวจากคนที่ได้ปลูกฝีขึ้นแล้วคนละ 1 บาท แต่หมอบรัดเลย์ทำการครั้งนั้นยังไม่สำเร็จอยู่ตั้ง 4 ปี จนถึง พ.ศ. 2383 การปลูกฝีจึงได้เป็นผลสำเร็จ.....”³

สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์กับหมอบรัดเลย์

การดำเนินงานด้านการแพทย์ของมิชชันนารี ได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นหลวงนายสิทธิ์ หมอบรัดเลย์กล่าวว่า ท่านเป็นผู้ที่มิชชันนารีหวังจะได้อาศัยเป็นอันมากคนหนึ่ง⁴ ท่านได้บันทึกไว้ว่า หลวงนายสิทธิ์ ได้เดินทางมาเยี่ยมที่ร้านขายยาของพวกมิชชันนารี และได้บรรยายบุคลิกภาพของท่านไว้ว่า

“.....วันนี้มีขุนนางไทยหนุ่มคนหนึ่งมาหาพวกมิชชันนารี ขุนนางหนุ่มผู้นี้พวกมิชชันนารีกล่าวว่าท่าทางคมขำเฉียบแหลม พุดจาไพเราะ เมื่อแรกมาถึงได้สนทนากับพวกมิชชันนารีอยู่สักพักหนึ่ง ครั้นจวนจะกลับจึงได้สนทนากับยอนแบบติสต์ ผู้ช่วยในร้านขายยา ตอนที่คุยกับยอนแบบติสต์นี้เอง ขุนนางหนุ่มผู้นั้นได้บอกว่า ตัวท่านคือหลวงนายสิทธิ์ บุตรหัวปีของเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ.....”⁵

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46-48.

>> การดำเนินการด้านการแพทย์ของแพทย์มิชชันนารี ได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งหลวงนายสิทธิในเวลานั้น

บันทึกของหมอบรัดเลย์กล่าวถึงไมตรีจิตของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์กับคณะแพทย์มิชชันนารี มิชชันนารีได้ไปเยี่ยมบ้านของท่าน และบรรยายว่าบ้านของท่านใหญ่โตงดงามมาก ที่หน้าบ้านเขียนป้ายติดไว้ว่า “นี่บ้านหลวงนายสิทธิ ขอเชิญท่านสหายทั้งหลาย”

>> แพทย์มิชชันนารีไปเยี่ยมบ้านของหลวงนายสิทธิ ซึ่งกล่าวว่าเป็นบ้านที่ใหญ่โตงดงามมาก

มิชชันนารีได้เผยแพร่การแพทย์สมัยใหม่ไปสู่ชนบทไทย แต่หากปราศจากการสนับสนุนของขุนนางตระกูลขุนนาค พวกเขาคงไม่อาจดำเนินการไปได้ ดังที่หมอบรัดเลย์กล่าวว่า การที่จะเดินทางไปนั้นจะต้องมีหนังสืออนุญาตจากเจ้าพระยาพระคลังฉบับเดียวเท่านั้น มิฉะนั้นจะไม่สามารถผ่านด่านไปได้⁶ อนึ่ง การเดินทางไปต่างจังหวัดครั้งแรกของมิชชันนารีเริ่ม จากการเชิญชวนของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เพื่อดูเรือที่ท่าหน้าต๋อนขึ้นแบบฝรั่งเป็นลำแรกที่เมืองจันทบุรี มีชื่อว่า อาเรียล ต่อมามิชชันนารีจึงเดินทางไปในหลายจังหวัดของไทย จนมีการตั้งโรงพยาบาลของแพทย์มิชชันนารีทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

>> แพทย์มิชชันนารีเดินทางไปชมเรืออาเรียลที่หลวงนายสิทธิ ต่อขึ้นที่จันทบุรี และบันทึกว่า “หลวงนายสิทธิผู้นี้เป็นคนฉลาด ไหวพริบนัก คนไทยออกจะฉลาดเทียมฝรั่งแล้ว.....”

>> คุณหญิงกลิ่น ภรรยาของหลวงนายสิทธิ ชอบคบหากับชาวต่างประเทศและเดินทางไปดูเรืออาเรียลร่วมกับแพทย์มิชชันนารี

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

การรักษาโรคทางจักษุ นาลิก และโรครูมาติซึม

เสนาบดีตระกูลขุนนาคนท่านหนึ่งที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการแพทย์สมัยใหม่ในระยะเริ่มแรกคือ สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ซึ่งในบันทึกตอนนี้หมอบรัดเลย์เอ่ยนามท่านว่า พระยาพิพัฒน์โกษา เจ้าพระยาพระคลังที่ 2 (นามเต็มในเวลานั้นคือ พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา) โดยในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2378 ภรรยาของท่านได้ส่งเรือมารับหมอบรัดเลย์ไปที่บ้าน เนื่องจากบุตรคนหนึ่งซึ่งเป็นไข้ทรพิษประมาณ 10 ปี ล่วงมาแล้ว เกิดอาการตาข้างซ้ายเป็นต้อเนื่องจากการเป็นไข้ทรพิษในครั้งนั้น อีกทั้งบุตรอีกคนหนึ่งเป็นโรคริดสีดวงจมูก จึงต้องการให้หมอบรัดเลย์ตรวจดูว่าจะรักษาได้หรือไม่ นอกจากนี้พระยาพิพัฒน์โกษาเองก็ป่วยด้วยโรครูมาติซึม และต้องการให้หมอบรัดเลย์รักษาโรคแก่ท่านด้วย อนึ่ง หมอบรัดเลย์ได้บันทึกว่า เจ้าคุณพระคลัง (หมายถึงสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) ก็ป่วยเป็นโรครูมาติซึมเช่นกัน หมอบรัดเลย์ กล่าวว่าท่านได้รักษาโรคตามที่พระยาพิพัฒน์โกษาร้องขอมานั้นเป็นอย่างดี เป็นที่น่าพอใจมาก⁷ โดยเฉพาะวิทยาการด้านจักษุศัลยกรรมในการผ่าตัดตา ทั้งโรคต้อกระจกและต้อเนื้อนั้นประสบความสำเร็จอย่างมาก ซึ่งแสดงว่าการบำบัดรักษาทางจักษุตามแบบแผนตะวันตกเริ่มเป็นที่ยอมรับของสังคมไทย

>> สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ยอมรับการบำบัดรักษาโรคจากแพทย์มิชชันนารี

หมอบรัดเลย์บันทึกไว้ว่าในเวลานั้นคนไทยที่ได้รับการผ่าตัดตามีทั้งภิกษุถึง 5 รูป และมีรูปหนึ่งที่อายุถึง 80 ปี และเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2379 ได้ทำการผ่าตัดต้อกระจกให้แก่ขุนนางผู้ใหญ่อีกท่านหนึ่ง ซึ่งมีอายุถึง 73 ปี คือเจ้าพระยาพลเทพ (น่าจะเป็นน้องภรรยาของสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ) ซึ่งอีก 2 เดือนต่อมาได้ให้ใส่แว่นตาแล้วเห็นชัดเจนดี⁸ การบำบัดรักษาดังกล่าวเป็นไปอย่างเท่าเทียมโดยไม่แบ่งชั้นวรรณะ ไม่ว่าผู้ป่วยเหล่านั้นจะเป็นคนในเมืองหรือในชนบทห่างไกล ที่เดินทางมาบำบัดรักษาด้วยความยากลำบาก ดังความที่หมอบรัดเลย์บันทึกไว้ดังนี้

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65-68.

⁸ โรงพยาบาลกรุงเทพคริสเตียน, “หมอบรัดเลย์,” ใน 50 ปี 1949-1999 โรงพยาบาลกรุงเทพ คริสเตียน. (กรุงเทพฯ: อุดมศึกษา, 2542), หน้า 69.

“..... พวกมิชชันนารีมีความยินดีเป็นอันมากที่ได้เห็นคนแก่คนหนึ่ง ซึ่งนัยน์ตาเป็นต้อจนมองไม่เห็นและมาให้พวกมิชชันนารีรักษานั้น กลับหายแลเห็นเป็นปกติขึ้น แต่พวกมิชชันนารีไม่แน่ใจเลยว่าแก่กลับไปแล้วจะหายขาดหรือไม่ ถึงกระนั้นการที่สามารถรักษาตามืดให้กลับเห็นได้เช่นนี้ก็ทำให้พวกมิชชันนารี ดีใจยิ่งกว่าได้เงินได้ทองเสียอีก แม้ว่าคนป่วยนั้นจะไม่นำอะไรมาให้พวกมิชชันนารี เลย พวกมิชชันนารียังได้ทราบจากผู้เฒ่าคนนี้ว่า พวกเพื่อนบ้านของแก่อีกสอง คนซึ่งมาให้พวกมิชชันนารีรักษาตามืดนั้น นัยน์ตาก็หายเป็นปกติ”⁹

การเผยแพร่ทันตกรรมสมัยใหม่

การเผยแพร่การบำบัดรักษาโรคด้วยวิธีการแพทย์สมัยใหม่ในเวลานั้น ส่วนใหญ่เป็นไปตาม ความจำเป็นที่ผู้คนกำลังประสบปัญหาโรคร้ายบางอย่างซึ่งมีความทุกข์ทรมานและไม่สามารถจะรักษา เยียวยาได้โดยแพทย์แผนไทย ดังเช่นกรณีที่เจ้าพระยาพระคลัง (สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) มีปัญหา ฟันโยกอยู่ซี่หนึ่งและเจ็บปวดมาก ท่านจึงขอให้แพทย์มิชชันนารีช่วยตรวจให้ รุ่งขึ้นคือวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2380 มิชชันนารีได้นำหีบเครื่องมือถอนฟันมาที่บ้านของท่าน แต่พอเจ้าพระยา พระคลังได้เห็นเครื่องมือถอนฟันก็ตกใจ เรียกคนใช้คนหนึ่งซึ่งมีฟันโยกและปวดเหมือนท่านเข้ามาให้ แพทย์มิชชันนารีถอนต่อหน้าของท่าน เพื่อให้ดูว่าจะมีความเจ็บปวดและเลือดจะออกมากสักเพียงไร คนใช้คนนั้นก็เข้ามาและถูกถอนฟันโดยไม่มีอาการเจ็บปวดเลย แต่เมื่อเจ้าพระยาพระคลังเห็นโลหิต ออกมาจากปากคนใช้ก็เกิดความกลัว สั่งให้แพทย์นำเครื่องมือกลับไปเนื่องจากเกรงว่าหากเลือดออก ไม่หยุดจะเป็นอันตราย¹⁰ แม้ว่าจะก่อนหน้านี้เพียงไม่กี่วัน คือในวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2380 หมอบรัดเลย์ได้ใช้เวลาเกือบทั้งวันในการแก้ไขกรรมของชายผู้หนึ่งที่หักในงานวัด และต้องใช้ความ พยายามกับการที่มีความเป็นช่างประดิษฐ์มากกว่าสิ่งใดๆที่ผ่านมาในการรักษาจนเป็นผลสำเร็จ¹¹ จึง เป็นการนำวิทยาการทันตศัลยกรรมมาใช้ในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งให้ทันตแพทย์ฝรั่งทำพระทนต์ถวายพระองค์ แทนการใช้วิธีการทำ แบบจีนดังที่พระองค์ทรงใช้มาก่อน ในวันแรกที่แพทย์ชาวตะวันตกมาถวายการตรวจนั้น พระองค์ยังไม่ยอมรับการรักษา แต่ภายหลังจึงทรงไว้วางพระราชหฤทัยในวิทยาการ ทันตกรรมสมัยใหม่นั้น

⁹ บรัดเลย์, ดี.บี. ประชุมพงศาวดารเล่มที่ 18 ภาคที่ 31 จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาในประเทศไทย, หน้า 127-128.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119-120.

¹¹ โรงพยาบาลกรุงเทพคริสเตียน, “หมอบรัดเลย์,” หน้า 69.

วิทยาการการผ่าตัด

การผ่าตัดครั้งแรกในสังคมไทยเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2379 (คิดปีสากลน่าจะเป็น พ.ศ. 2380-ผู้เขียน) เมื่อมีการฉลองวัดประยุรวงศาวาสที่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ เป็นผู้สร้างขึ้น เป็นงานที่ใหญ่โตมาก มีผู้คนเข้ามาชมงานหลายพันคน ทั้งที่มาจากฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี บ้างก็เที่ยวดูงานมหรสพต่างๆ บ้างก็เที่ยวซื้อหาของดีๆ และของกิน ในเวลานั้นพระสงฆ์ในวัดได้ปั้นเปรียญที่หูกพระเนียงของปืนหักทิ้งอยู่ในวัดกระบอกหนึ่ง (ปืนเปรียญเป็นปืนชนิดหนึ่ง โปรดดูภาพข้างล่างประกอบ) จึงเอามาทำไฟพระเนียงจุด แต่ปืนแตกกระจายออกไปถูกพระสงฆ์ผู้จุดไฟพระเนียงนั้นตายอยู่กับที่ และมีผู้สิ้นชีวิตอีก 7 คน มีผู้บาดเจ็บอีกมาก ในขณะที่จุดนั้นไม่มีใครรู้เห็นเพราะผู้คนมัวแต่ดูมหรสพในวัดแห่งนั้น มิฉะนั้น คงมีการบาดเจ็บและการตายอีกมากกว่านี้¹²

ขณะนั้นหมอบรัดเลย์อยู่ไม่ห่างจากที่เกิดเหตุสัก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงให้คนมาเรียกไปรักษาผู้บาดเจ็บ แต่คนเจ็บส่วนใหญ่ไม่เต็มใจให้หมอบรัดเลย์รักษา เพราะนิยมหมอไทยที่ใช้น้ำมันมะพร้าวทาแผลหรือต้มยาให้กิน และยังไม่รู้จักการใช้เครื่องมือผ่าตัดใดๆ ในคนบาดเจ็บที่ให้หมอบรัดเลย์รักษานั้นมีพระสงฆ์รูปหนึ่งซึ่งกระตือรือร้นอันจำเป็นต้องตัดแขนทิ้ง หมอบรัดเลย์จึงตัดแขนพระสงฆ์รูปนั้นในที่เกิดเหตุนั่นเอง ซึ่งก่อนหน้านั้นคนไทยไม่รู้เลยว่า จะตัด

>> ในระยะแรกที่แพทย์มิชชันนารีนำวิธีการทันตกรรมสมัยใหม่มาใช้ ชนชั้นสูงของสังคมไทยในเวลานั้นยังไม่ยอมรับ

>> วันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2379 มีการฉลองครั้งใหญ่ที่วัดประยุรวงศ์ซึ่งนำมาสู่การผ่าตัดครั้งแรกในสังคมไทย

>> สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ให้สร้างอนุสาวรีย์เป็นปืนใหญ่ 3 กระบอก เพื่อเป็นที่ระลึกของการระเบิดครั้งนั้น ณ บริเวณอุทยานเขามอ ในวัดประยุรวงศ์ ซึ่งปรากฏมาจนถึงทุกวันนี้

¹² ทิทากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ.(รัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว), (พระนคร: คลังวิทยา, 2506.) หน้า 169.

ร่างกายมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ ไม่นานเท่าไรพระสงฆ์ที่ถูกตัดแขนนั้นก็หายดี แพทย์มิชชันนารีคอยดูแลและปฏิบัติผู้บาดเจ็บอยู่จนถึงเที่ยงคืน คนเจ็บที่ยอมให้แพทย์มิชชันนารีรักษานั้นหายดีทุกคน แต่ผู้ที่ปฏิเสธความช่วยเหลือได้ตายเพราะพิษบาดแผลจากปืน อย่างไรก็ตามแม้ว่าเศษปืนใหญ่ที่ระเบิดจะกระเด็นไปตกถึงฝั่งพระนคร แต่ก็ไม่ได้ถูกผู้คนบาดเจ็บ นอกจากผู้ที่อยู่บริเวณวัดเท่านั้น¹³

ศูนย์กลางการสาธิตและการทดลองทางการแพทย์สมัยใหม่

อาจกล่าวได้ว่า หากปราศจากการสนับสนุนของเสนาบดีตระกูลขุนนาค การดำเนินงานของกลุ่มแพทย์มิชชันนารีในเวลานั้น คงเต็มไปด้วยอุปสรรคมากมายอันเนื่องมาจากการขาดการยอมรับจากคนไทย โดยปรากฏว่านิเวศสถานของเสนาบดีตระกูลขุนนาคเคยเป็นสถานที่ทำการสาธิตและการทดลองทางการแพทย์สมัยใหม่ ตัวอย่างเช่นในวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2379 เจ้าพระยาพระคลัง (สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) ให้หมอบรัดเลย์นำเครื่องมือที่ใช้ในการผ่าตัดทั้งหมดไปแสดงที่บ้านของท่าน มีข้าราชการชั้นเจ้าเมืองจากต่างจังหวัดมาดูกันมาก หมอบรัดเลย์กล่าวว่า เจ้าพระยาพระคลังเข้าใจและรู้จักวิธีใช้เครื่องมือเหล่านี้ดีกว่าคนที่มาดูทั้งหมด¹⁴ ขุนนางบางคนจึงต้องการให้แพทย์มิชชันนารีไปที่บ้านของท่านบ้าง ดังเช่นเจ้าพระยานครได้เชิญให้ไปตรวจโรคที่บ้านพักในกรุงเทพฯ หมอบรัดเลย์ได้ตรวจโรคเจ้าพระยานครและให้ตีเกลียวไปรับประทาน แต่เจ้าพระยานครไม่กล้ารับประทาน ด้วยเกรงว่าจะจะเป็นพิษ จนอีกสัปดาห์ต่อมาเมื่อหมอบรัดเลย์ไปเยี่ยมอีกครั้งหนึ่ง เจ้าพระยานครจึงเรียกคนใช้คนหนึ่งให้รับประทานตีเกลียวให้ดูต่อหน้าเพื่อพิสูจน์ให้ประจักษ์ตา

การที่ได้สาธิตและทดลองทำให้วิทยาการแพทย์สมัยใหม่ เป็นที่ยอมรับจากเจ้านายระดับสูง โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ในเวลานั้นหมอบรัดเลย์เฝ้าถึงในพระนามของ “เจ้าฟ้าใหญ่” และ “เจ้าฟ้าน้อย” เรื่องที่หมอบรัดเลย์กล่าวไว้ในบันทึกเมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2379 คือการที่เจ้าฟ้าน้อยส่งเรือเก๋งมารับหมอบรัดเลย์เพื่อไปเฝ้าเจ้าฟ้าใหญ่ที่ประจวบเป็นพระโรคชนิดหนึ่งซึ่งหมอไทยเรียกกันว่า “โรคลม” แต่แท้จริงคืออาการของอัมพาตจาก พระบาทลามไปถึงพระพักตร์ หมอไทยที่ถวายเป็นการรักษาอยู่นั้นได้ใช้ยาร้อนๆ พอก แต่เมื่อหมอบรัดเลย์ตรวจเป็นเวลานานจึงทราบว่าการรักษาด้วยวิธีนั้นไม่ถูกต้อง พระองค์จึงใคร่จะเลิกหมอไทยแล้วมอบให้หมอบรัดเลย์รักษาโรคนี้ต่อไป¹⁵ ต่อมาอีกประมาณ 1 เดือนพระองค์มีลายพระหัตถ์ถึงหมอบรัดเลย์ถึงอาการทุเลาของโรค แต่ทรงชี้แจงว่าพระองค์ยังคงต้องให้หมอหลวงเป็นผู้ถวายพระโอสถ เพราะอาจมีความขัดแย้ง กันขึ้นระหว่างหมอหลวงกับแพทย์มิชชันนารี จนถึงขั้นที่อาจมีการกลั่นแกล้งกันได้ ซึ่งจะทำให้เป็นอันตรายแก่คนไข้¹⁶

¹³ บรัดเลย์, ดี.บี. ประชุมพงศาวดารเล่มที่ 18 ภาคที่ 31 จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาในประเทศไทย สยาม, หน้า 103-105.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76-78.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82

การเผยแพร่วิทยากรการแพทย์สมัยใหม่ ทำให้แพทย์มิชชันนารีได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจากสังคมไทย ดังที่หมอบรัดเลย์บันทึกไว้ เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2379 ว่า บรรดาคนไข้ของพวกมิชชันนารีมีทั้งมาจากต่างจังหวัดและในพระนคร โดยมาจากอยุธยา สามโคก ปากลัด และปากน้ำ ซึ่งไกลจากที่อยู่ของพวกมิชชันนารีออกไปหลายไมล์ ในเวลานี้ชื่อเสียงของหมอบรัดเลย์เลื่องลือไปทั้งพื้นที่ใกล้และไกล มีคนนับหน้าถือตามากกว่าเป็นหมอที่มีความรู้ดี¹⁷

การจัดการด้านสถานที่ตรวจโรคและการจำหน่ายยาสมัยใหม่

พื้นที่ซึ่งมิชชันนารีมาพำนักอยู่นี้ ได้จัดเป็นห้องสำหรับตรวจคนไข้และจัดจำหน่ายยาสมัยใหม่ ซึ่งมีราษฎรทุกชนชั้นเข้ามารับการตรวจรักษาอย่างมากมาย หมอบรัดเลย์กล่าวถึงที่ตั้งของสถานที่ตรวจคนไข้และจำหน่ายยาว่า อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา (คือฝั่งธนบุรี) เป็นฝั่งตรงกันข้ามกับ เรือนพักของหมอสอนศาสนาชื่อรอบินสันซึ่งตั้งอยู่ที่ฝั่งตรงกันข้าม (คือฝั่งพระนคร) โดยกล่าวว่าที่ซึ่งมิชชันนารีอยู่ทั้ง 2 ฝั่งนี้ เป็นที่ซึ่งเหมาะสมมาก เพราะอยู่ด้านใต้พระบรมมหาราชวังเพียง 20 เส้น (ประมาณ 400 วา) และเป็นชุมชนที่ชนชาติต่างๆ ตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันนับล้านกว่าคน แต่ส่วนใหญ่เป็นคนจีน¹⁸

>> การตรวจรักษาโรคและการจำหน่ายยาทางการแพทย์สมัยใหม่ของแพทย์มิชชันนารี

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

ห้องตรวจคนไข้ของแพทย์มิชชันนารีนี้ก่อให้เกิดผลโดยทางอ้อมคือ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนไทยทุกชนชั้นอย่างเท่าเทียมกัน อันเป็นมูลเหตุทางอ้อมในการเรียนรู้ความเสมอภาคทางสังคม และน่าจะเป็นผลสะท้อนให้การเลิกทาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปราศจากการขัดแย้งทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นต่างๆ ของสังคมไทย เนื่องจากคนไทยได้เรียนรู้ในเรื่องสิทธิและความเสมอภาคจากการเผยแพร่วัฒนธรรมตะวันตกของแพทย์มิชชันนารีกลุ่มนี้ ดังนั้นก็เกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนไข้ที่มารักษาโรคกับหมอบรัดเลย์ เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2378 ดังนี้

“..... ในบรรดาคนไข้ของพวกมิชชันนารี มีพระสงฆ์เป็นจำนวนมากเหมือนกัน หมอบรัดเลย์ก็ให้เกียรติแก่พระมากกว่าฆราวาสเล็กน้อย คือยอมให้พระขึ้นมานั่งในร้านขายยาได้ ส่วนคนสามัญต้องนั่งคอยอยู่ข้างนอก คนชั้นต่ำเมื่อเห็นพระเป็นแต่แสดงความเคารพเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (หมายถึงการไหว้ตามธรรมเนียมทั่วไป) ส่วนคนชั้นสูงเคารพอย่างจริงๆ จังๆ ทีเดียว ถึงกับต้องคลานเมื่อพบพระในที่เช่นนั้น เมื่อสองสามวันนี้เองมีหญิงชาววังคนหนึ่ง มาที่ร้านขายยาเพื่อต้องการยาบางอย่าง ชั้นแรกนางไม่ค่อยเต็มใจจะเข้าไปข้างในด้วยเห็นมีพระอยู่มาก หมอบรัดเลย์จึงขอเชิญให้เข้าไป....”¹⁹

บันทึกดังกล่าวแสดงถึงความแตกต่างระหว่างชนชั้นต่างๆกันอยู่บ้าง ด้วยสังคมไทยในสมัยนั้นยังมีค่านิยมการแบ่งแยกชนชั้นระหว่างกัน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับบันทึกของหมอบรัดเลย์ก่อนหน้านั้น คือในวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2378 จะเห็นถึงการแบ่งแยกชนชั้นที่ชัดเจนกว่าดังนี้

“..... วันนี้พวกมิชชันนารีรู้สึกเป็นเกียรติยศมากที่มีพวกชาววังมาขอรักษาโรคที่ร้านจำหน่ายถึง 3 คน คนที่มาก่อนยอมให้รักษาตามตำราของพวกมิชชันนารี ไม่มีความเห็นคัดค้านอย่างใดเลย แต่อีก 2 คนหลังออกจะถือตัวอยู่บ้าง หรือออกจะธรรมเนียมจัดเกินไป จนไม่ยอมให้ผู้ช่วยของหมอบรัดเลย์ทำการรักษาอย่างธรรมเนียมฝรั่ง.....”²⁰

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69-70.

อย่างไรก็ตามเรื่องโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นได้กับทุกคนโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ แต่ความจำเป็นที่จะต้องให้แพทย์ตรวจรักษาในขณะที่เวลานั้นยังไม่มีโรงพยาบาลสมัยใหม่เกิดขึ้น ทำให้คนไข้ต้องสละการถือยศถือเกียรติโดยเข้าไปให้แพทย์มิชชันนารีรักษา อีกทั้งเมื่อได้เห็นตัวอย่างการปฏิบัติตัวของแพทย์ตะวันตกในครั้งนั้น ย่อมทำให้คนไทยเรียนรู้ในเรื่องสิทธิมนุษยชนไปโดยทางอ้อม ดังเช่นการบันทึกเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2379 ในเรื่องแผนกยาของหมอบรัดเลย์ดังนี้

“..... แผนกยา ในแผนกนี้ได้ทำประโยชน์มากที่สุด กล่าวคือ ได้รักษาคนไข้ทั้งชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ เกินกว่า 3,800 คน นับว่าได้ช่วยเหลือคนทุกๆ ส่วนของประเทศ และทำให้เกิดวิชาหมอย่างใหม่ขึ้นในเมืองไทยด้วย.....”²¹

สำหรับการจัดระเบียบในด้านร้านขายยานั้น สามารถดำเนินการได้อย่างมีระบบ แม้ว่าจะมีคนไข้เป็นจำนวนมากก็ตาม ดังรายละเอียดของบันทึกหมอบรัดเลย์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2379 ดังนี้

“..... ในอาทิตย์นี้ คนไข้ของหมอบรัดเลย์มีจำนวนมาก คิดเฉลี่ยแล้ววันละ 140 คน แต่ที่ร้านขายยาไม่สู้จะยุ่งอะไรมากนัก เพราะหมอบรัดเลย์ได้จัดระเบียบไว้เรียบร้อย แม้จะมีงานมากก็เรียกว่ามากอย่างมีระเบียบ คือจัดให้นางบริดเลย์และ หญิงผู้ช่วยเป็นผู้จ่ายยาให้คนไข้พวกผู้หญิง ให้มีสเตอร์ยอนและเงินผู้ช่วยเป็นธุระ จ่ายยาให้แก่พวกคนไข้ผู้ชาย ตัวหมอบรัดเลย์เองคอยดูแลกำกับงานทั่วไป และยังมีครูภาษาไทยของหมอบรัดเลย์ นั่งโต๊ะตรงกับหมอบรัดเลย์อีกคนหนึ่งคอยเขียนการ์ดผู้ป่วย การที่หมอบรัดเลย์ทำเช่นนั้น โดยประสงค์จะเรียนภาษาไทยในเรื่องไข้เจ็บให้ชำนาญยิ่งขึ้น.....”²²

ข้อความในบันทึกนี้สามารถจินตนาการได้ดี ถึงสภาพพื้นที่ชุมชนบริเวณนิเวศสถานของเสนาบดีตระกูลขุนนาค ที่คลาคล่ำไปด้วยผู้คนเจ็บไข้ ซึ่งหากเป็นขุนนางที่ถือยศศักดิ์ อาจเป็นสิ่งที่น่ารำคาญใจ เนื่องจากทำให้สิ่งแวดล้อมรอบเคหสถานของท่านไม่น่าดูนัก ในข้อนี้จึงแสดงถึงความมีเมตตาต่อผู้เจ็บไข้โดยไม่รังเกียจเดียดฉันท์

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 72-73.

การแพทย์ผดุงครรภ์

สิ่งสำคัญประการหนึ่ง ในการเผยแพร่วิทยาการแพทย์สมัยใหม่ของสังคมไทยคือ เรื่องการแพทย์ผดุงครรภ์ ซึ่งนอกจากการได้รับวิทยาการทางด้านนี้แล้ว ยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของสังคมไทยหลายประการ เช่น การปฏิบัติตัวของสตรีมีครรภ์ การคลอดบุตรและการอยู่ไฟ วิธีการเลี้ยงดูทารก ตลอดจนการให้โอกาสสตรีในชุมชนนี้ไปเรียนการพยาบาลผดุงครรภ์ที่ต่างประเทศเป็นครั้งแรก อันเป็นแนวโน้มของการพัฒนาสิทธิและบทบาทของสตรีไทยไปสู่ความเสมอภาคทางสังคม

จุดเริ่มแรกที่หมอบรัดเลย์กล่าวถึงเกี่ยวกับการผดุงครรภ์คือ การที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในเวลานั้นหมอบรัดเลย์กล่าวพระนามของพระองค์ว่า “เจ้าฟ้าน้อย” ทรงคุ้นเคยกับพวกมิชชันนารีตั้งแต่ครั้งที่คนกลุ่มนี้ยังเข้าบ้านอยู่ที่วัดเกาะ ครั้นเมื่อมิชชันนารีย้ายมาอยู่ในพื้นที่ของเจ้าพระยาพระคลัง พระองค์จึงทรงพบมิชชันนารีกลุ่มนี้บ่อยยิ่งขึ้น เนื่องจากสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ทำงานด้านการต่อเรือและควบคุมกิจการทหารเรือร่วมกับพระองค์ ดังที่หมอบรัดเลย์กล่าวว่า “หลวงนายสิทธิเป็นมือขวาในการช่วยต่อเรือและเป็นคนสำคัญของเมืองไทย”²³

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความคิดสมัยใหม่และไม่ปิดกั้นการดำเนินงานของพวกมิชชันนารี จนทำให้มิชชันนารีเห็นว่าหากมีโอกาสเหมาะก็จะแนะนำพระองค์ให้นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์เสียด้วยเลย²⁴ ต่อมาในวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2378 พระองค์ได้เชิญหมอบรัดเลย์ไปเยี่ยมพระสนมที่ประสูติพระธิดา ทรงตรัสว่าธรรมเนียมไทยเมื่อหญิงคลอดบุตรแล้วต้องอยู่ไฟ ฉะนั้น พระสนมของพระองค์จึงกำลังอยู่ไฟ และจะต้องอยู่ให้ครบ 30 วันด้วย เพราะเพิ่งคลอดเป็นครั้งแรก ถ้าครั้งที่ 2 และครั้งต่อไป ก็ลดลงมาตามลำดับ คือ 25 วัน 18 วัน 15 วัน และ 11 วัน เป็นต้น ในวันต่อมา หมอบรัดเลย์จึงได้นำภรรยาของท่านไปเยี่ยมพระสนม เนื่องจากเป็นสตรีด้วยกันย่อมไม่ละอายที่จะพูดคุยเรื่องการคลอดและการดูแลเด็กแรกคลอด นางบรัดเลย์ได้แนะนำให้เธอกินยาของหมอบรัดเลย์และแนะนำให้นมบุตรด้วยตนเองให้มากๆ อย่างมอบให้นางนมเป็นผู้ให้

>> ภาพแม่นมกับทารก (ถ่ายเมื่อสมัยเริ่มมีการถ่ายภาพในไทย)

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

พระธิดาเสวยนมในชั้นแรกนี้ ต่อมาเพียง 2 วัน พระองค์ทรงส่งมหาดเล็กมารับหมอบรัดเลย์เพื่อให้รับ มาดูพระธิดาค้นนั้น แต่หมอบรัดเลย์ไม่ทันช่วยเหลือ พระธิดาพระองค์นั้นก็สิ้นชีวิตไปแล้ว เจ้าฟ้าน้อย ทรงพระโศกนัสมากเพราะเป็นพระธิดาคนหัวปีของพระองค์²⁵

นอกจากเหตุการณ์ครั้งนั้นแล้ว หมอบรัดเลย์ยังพบเห็นความไม่ถูกต้องของธรรมเนียมไทย เกี่ยวกับการเลี้ยงดูและให้อาหารทารก แม้แต่ครอบครัวของชนชั้นสูงก็ตาม ดั่งบันทึกต่อไปนี้

“..... อนึ่ง แม่นมไทยก็เต็มที ไม่ค่อยจะมีวิธีการอะไรมากนัก นอกจาก การหาของต่างๆ ให้เด็กกินกันร้องไห้เท่านั้น เมื่อพี่เลี้ยงนางนมไม่มีความรู้ในทางเลี้ยง เด็กเช่นนี้แล้ว บิดามารดาของเด็กยังไว้เนื้อเชื่อใจ ก็นับว่าเป็นความผิดของบิดา มารดาเอง....”²⁶

เรื่องของการผดุงครรภ์ที่กล่าวมานี้เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสตรีโดยตรง ดังนั้นภรรยาของแพทย์มิชชันนารีจึงมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยเฉพาะหม่อมมัตตุน ภรรยาของ หม่อมมัตตุนซึ่งได้รับเด็กหญิงคนหนึ่งไว้ในอุปการะ (คาดว่า เป็น เด็กหญิงในชุมชนแห่งนี้) และตั้งชื่อว่าเอสเธอร์ เรียกเป็นไทย ว่า “แม่เต๋อ” เมื่อหม่อมมัตตุนกลับไปเยี่ยมบ้านที่สหรัฐอเมริกา ได้พาแม่เต๋อหรือ อำแดงเต๋อ ไปศึกษาเล่าเรียนที่นั่นด้วย นับ เป็นสตรีไทยคนแรกที่ได้ไปศึกษาต่างประเทศ โดยเรียนวิชา แพทย์ผดุงครรภ์²⁷ (แม่เต๋อนี้ต่อมาได้สมรสกับจีนแนและมี บุตรชายคือพระยาวิสุตรสาครดิษฐ์ ต้นตระกูลประทีปะเสน เกี่ยวข้องกับตระกูลขุนนาคคือ หลวงวิสุตรสาครดิษฐ์ได้สมรส กับคุณหญิงผัน ธิดาของพระยาอรรคราชนารถภักดี หลานปู่ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์)²⁸

>> หม่อมมัตตุน ภรรยาแพทย์มิชชันนารี

>> ภาพในหนังสือครรภ์ทักษา

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57-60.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

²⁷ ประยูรธ สิทธิพันธ์. สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้ากรุงสยาม. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2516). หน้า 138.

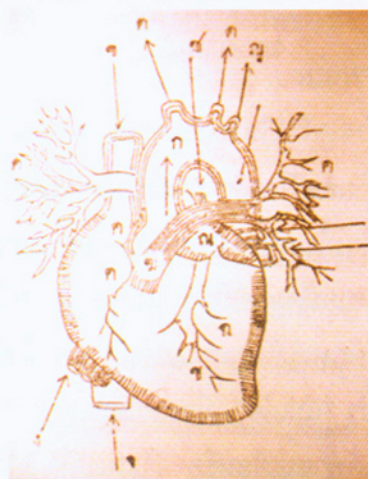
²⁸ วัชรวิภา คลายนาทร. “คลองสานสมัยโรงพยาบาลคนเสียจริต,” ใน สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จพระยา 5 แผ่นดิน. (กรุงเทพมหานคร: อรุณอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2550), หน้า 152-153.

หมอบรัดเลย์มีความตั้งใจอย่างสูงในการเผยแพร่ให้สังคมไทยได้เรียนรู้วิทยาการทางการแพทย์ผดุงครรภ์แผนใหม่ ถึงกับนำเงินที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานเป็นรางวัลในการทำนองเชื้อใช้ทรัพย์สินสำหรับปลูกฝีแก่คนไทยสำเร็จ เป็นจำนวนเงิน 240 บาทไปใช้ในการเขียนตำราผดุงครรภ์ เพื่อเป็นความรู้ต่อหมอหลวงและหมอชาวบ้านต่อไป นับเป็นตำราแพทย์แผนปัจจุบันเล่มแรกๆที่จัดพิมพ์ในไทย ชื่อว่า “ครรภ์รักษา” เมื่อพ.ศ. 2385 มีความหนาประมาณ 200 หน้า มีภาพประกอบโดยฝีมือคนไทยประมาณ 50 ภาพ เกี่ยวกับอาการของโรคในการคลอดบุตรและวิธีการแก้ไข กับพยายามสอนให้คนไทยเลิกธรรมเนียมการอยู่ไฟซึ่งเป็นสาเหตุให้มารดาหลังคลอดเสียชีวิต²⁹

การเผยแพร่การแพทย์สมัยใหม่โดยสิ่งพิมพ์

การสื่อสารแบบใหม่ของสังคมไทยในเวลานั้นคือ การพิมพ์ ในตอนแรกหมอบรัดเลย์เป็นผู้นำแทนพิมพ์ภาษาไทยมาจากเมืองสิงคโปร์เป็นแทนแรกเมื่อพ.ศ. 2378 ต่อมาหมอบรัดเลย์จึงทำการติดตั้งพร้อมกับทดลองพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2379 นับเป็นครั้งแรกที่มีโรงพิมพ์และการพิมพ์เกิดขึ้นในประเทศไทย

สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์มีความสนใจเกี่ยวกับเรื่องการพิมพ์มาก บันทึกลงของหมอบรัดเลย์กล่าวว่า ในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2380 เจ้าพระยาพระคลังให้คนมายืมเครื่องพิมพ์ของพวกมิชชันนารีเพื่อจะเอาไปที่บ้านของท่าน

>> ภาพแสดงโครงสร้างและหน้าที่ของหัวใจในหนังสือพิมพ์บางกอกรีคอร์เดอร์

ข้าพเจ้า หมอบรัดเลย์, ได้จัดแจงทำหนังสือตำรา
 วิชา เวช ๕ จุลศักราชพันสองร้อยสี่ปี พุทธศักราช
 ศก, เดือนสิบขณสิบห้าค่ำ, ณกรุงศรีอยุธยา
 ธานี, หน้าวัดประยูรวงศาวาส, ของ
 เจ้าพญาพระคลัง

>> ภาพตัวพิมพ์ชุดแรกของประเทศสยามที่หมอบรัดเลย์พิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2384

²⁹ โรงพยาบาลกรุงเทพคริสเตียน, “หมอบรัดเลย์,” หน้า 68.